

Oktatási rendszerünk továbbfejlesztésének néhány filozófiai problémája

FUKÁSZ GYÖRGY

A hazánkban lezajló szocialista forradalom fejlődésének szerves alkotórésze, a kultúrforradalom fontos eleme a magyar oktatásügy továbbfejlesztése. Az MSZMP VII. kongresszusa meghatározta az oktatásügy továbbfejlesztésének fő irányát, útjait, főbb eszközeit. Ezen az alapon dolgozta ki a kormánybizottság a vitára bocsátott tézistervezetet.

Az oktatásügy továbbfejlesztése irányelveinek a megjelenése a társadalom érdeklődésének és figyelmének középpontjába állította az oktatásügy problémáit. Soha nem foglalkoztak annyit az oktatás, a nevelés kérdéseivel Magyarországon, mint mostanában. Az oktatás problémái a társadalom kritikáinak és javaslatainak éles reflektorfényébe, kereszttüzébe kerültek a tézistervezet feletti vita során. Nagy érdeklődéssel és szeretettel, a fiatalok nevelése iránti felelősségérzettől áthatva vitatják a tézisekben megfogalmazott alapelveket. — Ezek az alapelvek a dolgozó nép széles rétegeinek egyetértésével találkoznak, mert helyesen fogalmazzák meg az oktatásügy fejlődésével szemben állítható, érett igényeket. Számos értékes javaslatot, észrevételt fűznek a viták során az irányelvekhez, kiegészítve azok tartalmát, s még inkább azok gyakorlati megvalósításához adva igen sok segítséget.

Az irányelvek tartalma, a vitának a kibontakozása, a vitában megmutatókozó nagy aktivitás, érdeklődés is mutatja, hogy az irányelvek által felvetett problémák messze túlnőnek, túlmutatnak a pedagógusok szűkebb körén. Az oktatási „reform” nemcsak a pedagógusok ügye, hanem *össztársadalmi ügy*, alapelveinek kialakítása, gyakorlati megvalósítása nem csupán a pedagógusok erőfeszítéseit, hanem egész társadalmunk összefogását igényli. Az oktatásügy továbbfejlesztése szervesen beilleszkedik a szocialista fejlődésbe, szerves része a VII. pártkongresszus által megfogalmazott főfeladatnak, a szocializmus építése meggyorsításának Magyarországon.

A szocialista építés keretei között hallatlanul meggyorsul a társadalom fejlődése ezekben az években. Ezzel összefüggésben állandóan nőnek a követelmények, az igények az élet minden területén. Ezek kielégítéséhez meg kell teremteni a szükséges személyi feltételeket is: 1. jól felkészült, kommunista szakemberekre van szükség, 2. emelni kell a munkások és parasztok általános és szakmai műveltségének színvonalát. Egyre műveltebb és magasabb képzettséggel rendelkező szakmunkásokat igényel a rohamosan fejlődő ipar és a kollektív nagyüzemi vágányokra átálló mezőgazdaság. 3. A növekvő igények társadalmunk állampolgárainak kommunista nevelésével összefüggésben is egyre élesebben jelentkeznek. Az oktatásügy fejlesztése ebben a vonatkozásban is

fontos funkciót teljesít; ki kell vennie részét hathatósabban a társadalom leendő állampolgárainak a kommunista nevelésből, a kommunista erkölcsiség szellemében történő fejlesztéséből.

A kormánybizottság által vitára bocsátott irányelvek a továbbfejlesztésnek 3 leglényegesebb alapelvét emelik ki:

1. Tegyük szorosabbá iskoláink kapcsolatát az élettel, a gyakorlattal, a termeléssel. Minden iskolatípusban elő kell készíteni a tanulókat a termelőmunkában való részvételre.

2. Emeljük az általános- és szakmai műveltség színvonalát. Ezért: a tanterveket az oktatás minden fokán tegyük korszerűbbé.

3. Az oktató-nevelőmunka tervszerűen szolgálja a szocialista világnézet és erkölcs kialakítását.

Ezek az elvek a kommunista szakembernevelés általános elvei. A három alapelvet szoros egységben kell megvalósítani, ez a feltétele a kommunista szakembernevelésnek.

A három alapelv feltételezi egymást. A gyakorlat, az élet felé történő közeledés nem lehet eredményes, hogyha az oktatási folyamat alapját képező tananyag nem felel meg a korszerűség követelményeinek. A korszerű ismeretek szükségesegek a mai modern kor embere társadalmi és tudományos fejlődéséhez. Egyben a korszerű műveltségnek, a korszerűsítésnek alapfeltétele, hogy a kialakított ismeretanyag tartalmazza a modern, korszerű világnézetet, ideológiai felfogást is. A tananyag korszerűsítését a marxizmus—leninizmus ideológiája, világnézete alapján, annak szellemében kell elvégezni: a marxizmus—leninizmus ideológiai alapjaira kell felépíteni a képzés egész rendszerét. Ugyanakkor nem lehet elég korszerű a képzés akkor, ha nem épül szorosan a gyakorlat igényeire, nem közeledik a ma szükségleteihez, a termelés, a társadalom, az élet által felvetett problémákhoz, ha nem alkalmas ezekre válaszolni. A korszerű magas határfokú képzési rendszernek az ezen követelményeknek megfelelő emberek, szakemberek nevelésére alkalmassá kell válnia. A három alapelv az oktatásügy továbbfejlesztésében tehát csakis egységben, kapcsolataiban, dialektikus kölcsönhatásban alkalmazható az oktatási reform gyakorlati végrehajtása során.

Számos *filozófiai kérdés* merül fel az oktatásügy továbbfejlesztésével kapcsolatban, amelyeket kidolgozni még hosszú idő feladata lesz. Ezen kérdések közül néhányat ragadunk most ki s ezekkel összefüggésben fejtünk ki — a teljesség igénye nélkül — néhány gondolatot.

I.

Az elmélet és a gyakorlat egysége

Az utóbbi években egyre erőteljesebbé vált az a felismerés, hogy az iskolák nem nevelnek eléggé az életre, az iskolát elvégző és az életbe kikerülő diákok nem képesek megbirkózni a megoldandó feladatokkal, nem látják a tanult elméleti ismeretek hasznát, értelmét. A vizsgálódások megmutatták, hogy nem elég gyakorlatias és nem elég korszerű az oktatási rendszerünk, nem veszi eléggé figyelembe az élet követelményeit, s nem tart eléggé lépést a tudományok, a technika rohamos fejlődésével.

A népgazdaság fejlődése, az élet megköveteli — s a közeljövő feladatai egyre fokozottabban igénylik — hogy az iskolából kikerülő és a termelésbe

bekapcsolódó fiatalok, a jó szakemberek, mérnökök és munkások stb. felkészültebbek legyenek munkájuk elvégzésére. Ez megköveteli, hogy az oktatás-ügyet továbbfejlesszük, s ennek alapvető elve *az elméletnek, az oktatásnak a gyakorlattal, az élettel való jobb összekapcsolása.*

Következetesebben törekszünk a marxizmus—leninizmus, a marxista filozófia ismeretelmélete követelményének az érvényesítésére, hogy szoros kapcsolatot kell teremteni az elmélet, az oktatás, valamint a gyakorlat között. A gyakorlat ismeretelméleti szerepének kiemelése, helyes megvilágítása ugyancsak egyik elméleti alapja, kiindulópontja az egész oktatási reformnak. Alkalmazása arra a gondolatra épül, hogy az oktatás nem öncél, hanem a gyakorlat szolgálatába kell azt állítani. Az elmélet csak a gyakorlattal szoros egységben értékes, tartalmas. Éppen ezért az oktatás feladatainak kijelölése közben állandóan tekintettel kell lenni arra, hogy a fő cél: megalapozni a tanuló ismereteinek a gyakorlatra való alkalmazását. Ehhez az kell, hogy az oktatási folyamat minden porcikájában a gyakorlathoz vezessen és tapadjon.

Ugyanakkor figyelembe veszik az irányelvek azt a követelményt is, hogy a gyakorlat az elmélet által megtermékenyített, megvilágított gyakorlat legyen. Nem szabad prakticista módon magyarázni az oktatási folyamatot, a vulgáris értelemben felfogott hétköznapi perspektívátlansága praktikuma alapján. Az elmélet és gyakorlat szerves belső egységének megvalósítására kell törekedni az oktatási folyamat egészében.

*

A marxista filozófia feltárja a gyakorlat szerepét a megismerés folyamatában. Az elmélet és a gyakorlat viszonya a marxista ismeretelmélet alapvető kérdése. Az elmélet és gyakorlat viszonyában konkretizálódik, realizálódik a filozófia legfőbb, legalapvetőbb kérdése: a lét és tudat viszonya. Ennek a kérdésnek az eldöntésével a marxizmus feltárja, hogy a meghatározó, alapvető a gyakorlat. Másfelől azonban ez a szembenállás az elmélet és gyakorlat között nem abszolút, egyfelől a szónak abban az értelmében, hogy a gyakorlat maga is fejlődő gyakorlat, másfelől azért, mert az elmélet igen nagy szerepet játszik a gyakorlat fejlődésében, maga is visszahat, aktívan alakítja a gyakorlat fejlődését.

A gyakorlat fogalmának meghatározására törekedve, annak materialista, dialektikus megvilágítását kell adni az elmélet és gyakorlat egységének szubjektivistá, relativista értelmezésével szemben. A marxista filozófia, amikor a mai élet, a gyakorlat követelményeinek előtérbe helyezését megalapozza, egyben arra is figyelmeztet, hogy a gyakorlat fogalmát nem lehet szűkmarkúan, prakticista, vagy szubjektivistá módon dogmatikusan, sematikusan értékelni. A gyakorlat fogalmát, a maga összetettségében, sokoldalúságában kell tanulmányozni. A gyakorlat, az élet igényei elsősorban a társadalmi-politikai tevékenység összefüggéseiben jelentkeznek. De nem lehet kihagyni a gyakorlat követelményeinek vizsgálatából a tudományok és elsősorban a természet-tudományok fejlődése által felvetett nagy jelentőségű új problémákat sem.

A gyakorlat fogalma nem szűkíthető le egyes emberek tevékenységére, termelésben való részvételére. A gyakorlat nem egyes egyedek, egymástól elszigetelt emberek tevékenységét jelenti, hanem az egész emberiség tevékenységét. A gyakorlat lényege ez a tevékenység: az ember, az emberiség, a társadalom tevékenysége. A gyakorlat fogalmában benne van, hogy a társadalmi gyakorlat az egész társadalom tevékenységét tartalmazza.

A gyakorlat fogalmának fő alkotóeleme az emberek termelési tevékenysége. Ez az, ami a legsajátosabban társadalmi, emberi tevékenység, ez az, ami az embert emberré teszi és elhatárolja az állatvilágtól. (Vö. Marx Feurbachról írott téziseivel: az ember a társadalmi viszonyok összessége,¹ valamint vö. Marx—Engels: Német ideológia c. munkájával — az ember megkülönböztetheti magát az állatvilágtól a tudattal, az ideológiával, vallással, vagy amivel akarja, de objektíve akkor különbözik, amikor termel.)² Ezért a gyakorlat fogalmában a termelésnek meghatározó szerepe, kiemelkedő helye, jelentősége van. De nem szűkül le a gyakorlat fogalma a termelési tevékenységre. A gyakorlat egésze a tevékenységnek sok más körét is tartalmazza. A gyakorlat szférái, összetevői jelentkeznek a politikai kulturális tevékenység területén is. Bár sokat vitatkoztak erről a filozófiai irodalomban (a Voproszi Filozofii hasábjain 1954—55-ben lezajlott vitára utalok ezzel, valamint Rutkevics elvtárs könyvében és cikkében képviselt álláspontokra, stb.) abban mindenki egyetértett, hogy a gyakorlat fogalmát nem lehet leszűkíteni a termelési gyakorlatra. A gyakorlat anyagi, materiális tevékenységet jelent. Ez elválasztja a dialektikus materialista álláspontot e kérdésben mindenféle idealizmustól. Azzal lehet a szubjektivizmus, a relativizmus veszélyét elhárítani, hogyha a lényegyet ragadjuk meg a gyakorlat fogalmában. De ha leegyszerűsíténeink ezt a fogalmat: dogmatikus, szűkkeblű módon járnánk el ennek a fogalomnak reális értelmezésében. E cikk keretei között nem kívánunk részletesebben foglalkozni az elmélet és gyakorlat viszonyának ismeretelméleti oldalával.

*

A következőkben az elmélet és gyakorlat egységének szerepével foglalkozunk a tananyag kiválasztásában, a továbbfejlesztés irányelveivel összefüggésben.

1. A marxista ismeretelmélet alapvető megállapítása, hogy a gyakorlat az egész megismerési folyamat forrása. Ez a törvényszerűség érvényesül az oktatási folyamatban is, a gyakorlat meghatározó szerepet játszik a tananyag kialakításában, meghatározásában is. A gyakorlat szükségletei adják meg az indítékot az oktatási folyamatban felhasználandó tananyag kiválasztásához, pontos meghatározásához, ahogyan a tudományok fejlődése általában a gyakorlatra épül. (Vö. Engels Starckenburghoz írt levelével 1894-ből, amelyben kifejti, hogy az ipar, a termelés igényei, a technikai szükségletek többet jelentenek a tudomány fejlődésében, mint tíz egyetem.)³ A gyakorlat, mint a megismerés forrása (tehát a tananyag meghatározásának alapelve) összefügg a gyakorlattal, mint a megismerés céljával is. (Vö. Marx II. Feuerbachról írt tézisével.)⁴ A gyakorlat, mint a megismerés forrása összefügg a tananyag kiválasztása vonatkozásában azzal a problémával, hogy mire irányuljon a tanulás, a képzés? Milyen célt kell elérni az oktatási folyamattal? Vajon meg lehet-e elégedni a hallgató számára adott lexikális tudással, azzal, hogy meghatározott ismeretanyagot biztosít a képzés, amely többnyire megmarad holt ismeretanyagként? Az oktatás, a képzés céljának ilyen torz megfogalmazása semmiképp sem szolgálná a

¹ Vö. Marx—Engels Vál. Műv. II. köt. Bp. 1949. 400—401. o.

² Marx—Engels Művei 3. köt. Bp. 1960. 23. o.

³ Marx—Engels Vál. Műv. II. köt. 505. o.

⁴ Marx—Engels Vál. Műv. II. köt. 401. o.

szocialista szakemberképzést. Ténylegesen azonban sokszor ez a szempont érvényesül, s ebből adódik a tananyag zsúfoltsága, az az igyekezet, hogy minél több részismeretet adjon az oktatási intézmény a padjaiból kikerülő tanulónak. Ennek a következménye a hallatlanul erős maximalizmus, valamint az, hogy az iskolát elhagyó tanuló nem tud mit kezdeni az így szerzett ismeretanyaggal.

Az oktatás célja tehát nem ez, a képzés nem öncél. Célját úgy lehet meghatározni, hogy a tanuló az elsajátított nagyon pontosan meghatározott ismeretanyagot *jól tudja alkalmazni* a gyakorlatban, az életben. Ehhez nem az ismeretek végeleges, zárt rendszerére kell törekedni az oktatásban, hanem azt kell célul tűzni, hogy kellő alapokat adjon a további ismeretszerzéshez, valamint megtanítsa a tanulókat a szerzett alapvető ismeretek használatára (önálló gondolkodás). Az oktatási folyamat főcélja tehát, hogy megtanítsa a diákot tanulni, gyakorlatilag felhasználni a szerzett ismereteket, szemléletileg az oktatást és diákot egyaránt az élethez közelíteni.

Az oktatási folyamat eredményességét veszélyezteti a gyakorlattól való bizonyos fokú elszakítottság. Ma is mindennapos az olyan probléma, hogy az iskolából kikerült diák értetlenül áll a gyakorlati élet elé táruló jelenségeivel szemben. Pl. hiába szerzett széleskörű elméleti-tárgyi tudást egy végzett mérnökhallgató, előfordul, hogy a lexikális ismeretek birtokában nem érti ismereteinek értelmét, gyakorlati felhasználhatóságát sem.

Ha az oktatás célját ily módon állapítjuk meg, ez befolyást gyakorol a tananyag kiválasztására is: a gyakorlat, mint a tananyag kiválasztásának meghatározó elve, *forrása* így kapcsolódik be az oktatási folyamatba.

2. A gyakorlat meghatározó szerepe a megismerési folyamatban nem érvényesül abszolút módon, hiszen *maga a gyakorlat is változó* tartalmú, természetű. (Vö. Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus: A gyakorlat maga nem abszolút módon határozza meg ismereteinek igaz voltát.)⁵ A gyakorlat tehát mélyen *dialektikus* jellegű és ez az oktatási folyamat szempontjából is igen fontos. A gyakorlat dialektikus módon jelentkezik az oktatási folyamatban alkalmazva a tananyag meghatározása vonatkozásában is. A gyakorlat maga is fejlődési folyamatot tartalmaz, s így mint a tananyag meghatározásának elve a gyakorlati életből felmerülő új és új problémák formájában fejlődési folyamatában befolyásolja az anyag kiválasztását, újabb és újabb anyagrészeket követel meg a tananyag alakításában, formálásában. A gyakorlat ezen dialektikus jellegével függ össze, hogy a tananyag korszerűsítése nem zárulhat le egy kampánnyal. A korszerűsítés állandó folyamatot jelent, ez a követelmény mind újabb és újabb vizsgálódást igényel a tananyag alakításában. Ami ma korszerű — a gyakorlat ma korszerűnek ítéli meg mai fejlettségi fokán — a gyakorlat újabb fejlődése, változása nyomán, az újabb gyakorlati követelmények mellett elavulttá válik. És a gyakorlat újabb igényeinek megfelelően tovább kell fejleszteni a tananyagot is a korszerűség követelményeinek megfelelően. Pl. Míg a mai korban az oktatásban a hagyományos energiahordozók (kőszén, olaj) energiaforrásként való felhasználásának, feldolgozásának módszereit kell tanulmányozni, elsajátítani a leendő szakembernek s ez megfelel a mai gyakorlati élet követelményeinek, — a mai gyakorlat igazolja tananyagként kezelését — egyben ma már az új, a „forradalmár” energiahordozókra kell vetnünk tekintetünket, s az oktatási folyamatban már most számolni kell a magreakciónak, a termonukleáris folyamatnak nem is olyan távoli jövőben

⁵ Vö. Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus. Bp. 1949. 137. o.

energia-hordozóként való felhasználásával. Ezt már a mai korban elő kell készíteni, szakemberek képzésével. A jövő energia-szakembereinek számára a mai hagyományos energia-hordozók már csak történeti érdekességet jelentenek, noha a mai gyakorlat még ezeket igazolja. A jövő megváltozott gyakorlata új elméleti anyagot — s új tényanyagot — követel meg.

A *korszerűség kategóriája* is mélyen *dialektikus* természetű, tehát — összefüggésben a gyakorlat követelményeinek dialektikus jellegével — a gyakorlat által bizonyos időpontban igazolt elméletet a fejlődő gyakorlat újabb körülményei között már nem igazolja és az elmélet továbbfejlesztését igényli a gyakorlat újabb követelményeinek megfelelően.

A korszerű általános műveltség éppen ezért állandóan változó, fejlődő tartalmú kategória. A korszerű általános műveltség szerepe, jelentősége a tananyag meghatározásában — együtt a korszerű szakmai műveltséggel — alapvetően befolyásolja a tananyag kialakítását.

A korszerű tananyag kialakítása során állandóan kritikai vizsgálódásnak kell alávetni a tananyagban foglalt ismeretanyagot. A fejlődő gyakorlat követelményeinek megfelelően a régi ismeretek közül sok elavul, amelyeket ki kell hagyni az oktatóanyagból, ugyanakkor sok új ismeretanyagot követel meg a fejlődő gyakorlat, ennek megfelelően számos új probléma, új ismeretanyag épül be a tananyagba.

Nem lehet tehát *abszolút* megkövesedett módon értelmezni a korszerű tananyag fogalmát sem, a gyakorlat követelménye pedig rendszeres kritikai vizsgálódásokat követel meg a tananyag kialakítójától. Különösen fontos ez a társadalom mai gyors fejlődése körülményei között, valamint a természettudományok rohamos fejlődése hatására kialakult helyzetben.

Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a korszerű tananyag fogalmát nem szabad *relativisztikus* módon sem értelmezni, ide-oda kapkodva, évenként újabb és újabb tankönyvekkel „lepni meg” a tanárokat és a diákokat. Számolni kell a *tananyag viszonylagos stabilitásával* is, bizonyos maradandó elemekkel a tananyag keretei között. (Pl. a newtoni mechanika alapjait — ha az előző évtizedekhez képest csekélyebb arányban is — továbbra is tanítani kell, a relativitáselmélet korában is.)

Tehát a tananyag nem egyszer mindenkorra adott. A tananyagban foglalt ismereteket újból és újból kell igazolni a fejlődő, változó gyakorlatnak. Újra és újra egybe kell vetni a kész, kialakult ismereteket az élet fejlődésével, a gyakorlattal. Az abszolút és relatív igazság dialektikus viszonyáról szóló marxista tanításnak megfelelően: viszonylagos igazságok tömegén keresztül kell előre haladni mind mélyebb és mélyebb ismeretek kialakítása felé — e követelmény a tananyag korszerűsítésében is jelentkezik.

A gyakorlat, mint objektív eszköz, objektív kritérium jelentkezik az igazság meghatározásában. A gyakorlat objektív jellege nem jelenti azt, hogy abszolút eszközként lehetne kezelni, s egyszer s mindenkorra igazolhatná kialakult ismereteink színvonalát. Az ismeretek ezen dogmatikus értelmezése gátját veti minden tudományos fejlődésnek, és oktatásunk korszerűségének is.

A gyakorlat dialektikus jellege e vonatkozásban igen lényeges, a dogmatizmus ellen fegyverez fel bennünket, a felületes megoldások halálos mérgejét jelenti az oktatás korszerűsítésével kapcsolatban is. A gyakorlat fogalmának dialektikus jellege egyben igen nagy követelményeket is állít eléink: a gyakorlat dialektikus alkalmazása az ismeretek állandó mélyítésére törekvő belső kényszert alapozza meg, tehát a tananyag kialakításában a türelmetlen igényességet,

önkritikus szellemet, az újat keresést, az új helyesebb utak, módszerek kutatását tartalmazza. Ez az igényesség megköveteli, hogy mind mélyebbre és mélyebbre hatoljunk, tudásunkat fejlesszük, ismereteinket a felszíntől a lényeg felé és a még mélyebb lényeg felé igyekezzünk közelíteni.

3. A gyakorlat fogalmi meghatározásából következik, hogy nem lehet leszűkíteni a gyakorlatot az ember termelési tevékenységére. A gyakorlat fogalmának sokoldalúsága igen fontos az oktatás továbbfejlesztése szempontjából is, a tananyag korszerűsítése vonatkozásában is.

A gyakorlat fogalmán belül a döntő mozzanat a termelési gyakorlat. Az ember termelési tevékenysége azonban nem meríti ki a gyakorlat fogalmát, hanem az tartalmazza az ember, az emberiség egész társadalmi tevékenységét, a társadalmi tevékenység minden szféráját. A gyakorlat tehát komplex jellegű folyamat. A gyakorlat magában foglalja az ember termelési tevékenysége mellett a politikai, gazdasági, kulturális, sőt bizonyos vonatkozásban az ideológiai tevékenységet is, amellett, hogy ezek közül kiemelkedő meghatározó végső soron az ember termelési gyakorlata. Ez összefügg azzal, hogy az elmélet és gyakorlat ellentéte csak a filozófia alapkérdése körében abszolút, ezen a kérdésen kívül az elmélet és gyakorlat áthatják egymást, egymásba kapcsolódnak. (Vö. Lenin: Materializmus és empiriokriticizmusban írt gondolatával, amelyben kifejtette, hogy az anyag és tudat ellentétének abszolút jellege csak az ismeret elmélet alapvető kérdése körén belül van meg, ezenkívül az ellentét elveszti abszolút jellegét.)⁶

Amit Lenin az anyag és tudat fogalmára vonatkozóan megállapít, azt konkretizálva az ismeretelmélet keretei között az elmélet és gyakorlat viszonyára is mérvadónak kell tekinteni. Ebben a vonatkozásban az elméleti tevékenység bizonyos szintjei is gyakorlattá válnak — elvontabb elméleti tevékenységgel, tehát az elmélet elvontabb szféráival szemben.

Mi a jelentősége ennek az oktatási reform szempontjából? Milyen igényeket támaszt a gyakorlat komplex jellege a tananyag meghatározása korszerűsítése szempontjából?

a) A gyakorlat semmiképp nem szűkíthető le az oktatási folyamatban alkalmazott gyakorlati foglalkozásokra, bár kétségtelen, hogy nevükben is ezek a gyakorlati foglalkozások jelentik a gyakorlatnak a legáltalánosabban jelentkező formáit. A gyakorlati foglalkozások (tehát szeminárium, laboratóriumi kísérletek, műhely- és rajztermi gyakorlatok, stb.) az előadásokkal, mint elmélettel, mint gyakorlat állanak szemben, noha egészükben véve ezek a foglalkozások is közvetítenek számos elméleti ismeretet, tudnivalót.

b) Az elmélet és gyakorlat viszonya jelentkezik az előadásokon belül is. Az előadási anyagot belül is meg lehet különböztetni kifejezetten elméleti jellegű anyagot és ehhez kapcsolódó illusztratív gyakorlati részeket, az elmélet és gyakorlat ellentéte tehát ebben a vonatkozásban már az előadások keretei között is megállapítható.

c) Az elmélet és gyakorlat egysége és ellentéte jelentkezik az alaptárgyak és a szaktárgyak közötti viszonyban is. Az alaptárgyakhoz képest a gyakorlatot az alkalmazáshoz közelebb álló szaktárgyak jelentik.

d) Az egész oktatási folyamat elméletként jelentkezik, annak az életben való felhasználásához, mint gyakorlathoz képest, illetve az ennek előkészítését jelentő szakmai gyakorlatok, politechnikai órák stb. szemszögéből.

⁶ Vö. Lenin: Materializmus és empiriokriticizmus. Bp. 1949. 142., 248. o.

Az elmélet és gyakorlat arányának kialakítása a felsőoktatásban tehát nem azonosítható egyszerűen az előadások és gyakorlati óraszámok összehasonlításával, hanem figyelembe kell venni a gyakorlatnak a különböző összefüggéseit.⁷ Ugyanez megállapítható a szakközépiskolák, az 5+1-es rendszerben dolgozó középiskolák tanterveinek kialakításában is: a gyakorlat nem azonosul a +1-gyel, vagy a szakközépiskolai rendszerben a +2-vel vagy +3-mal, amikor a diák gyakorlati termelőmunkát végez. Hasonlóképpen nem szűkül le a gyakorlat az általános iskolában sem a politechnikai órákra.

Más vonatkozásban a gyakorlati foglalkozás sem minősül kizárólag gyakorlatnak az elmélettel szemben, mert hiszen számos elméleti ismeretet közvetít a hallgatónak, amelyeket a termelési gyakorlat keretei között jobban, hasznosabban sajátíthat el, mint az elméleti órákon. Az egyetemi hallgatók szakmai gyakorlata elméletet is tartalmaz bizonyos vonatkozásban. Így pl. egy mérnök-hallgató végig járja az utat, amellyel az adott iparágban, mint munkás, szakmunkás, technikus, mérnök a gyakorlati munka során találkozhat. Ennek során a gyakorlati ismeretek mellett igen jelentős elméleti ismeretekre is szert tesz, nem beszélve arról, hogy a szakmai gyakorlat egyben elméleti ismereteinek értékét, használhatóságát is új megvilágításba helyezi a tanuló számára.

Ezen az alapon tehát a gyakorlatnak különböző szintjeit lehet és kell megállapítani. A gyakorlat fogalmának az oktatási folyamat szempontjából is igen bonyolult, sokrétű a tartalma s ezt a sokrétűséget kell figyelembe venni, mert a gyakorlat így teljességében határozza meg az elméletet az oktatási folyamatban.

Megvan a veszélye, hogy a gyakorlat szerepét és fogalmát leegyszerűsítik, azonosítják a fizikai termelőmunkával. A magyarországi oktatási reform imperialista, burzsoá „kritikusai” — amellet, hogy a magyar oktatásügyben a „vészharangok megkongatásáról” fecsegnek, teljesen jogtalanul és alaptalanul, mert a továbbfejlesztést éppen a megtett út eredményei, az egészséges fejlődés tette lehetővé (ezért nem pontos az „oktatási reform” kifejezés, amely félreértésekre adhat alapot, az elért eredmények értékelésében is) — gátlás nélkül azonosítják is a gyakorlatot a fizikai termelőmunkával. Ezen az alapon rágalmaznak minket azzal, hogy az oktatási reformnak semmi más értelme és célja nincs, mint hogy „a munkaerőhiányt a diákok munkájával oldjuk meg”. Ezen az alapon fecsegnek — bármilyen nevetségesnek és képtelennek hat is ennek a nézetnek a felelevenítése — a gyermekmunka, a modern bérrabszolgaság bevezetéséről. De azt is meg kell állapítani, hogy gyakori a jószándékú emberek részéről is a gyakorlatnak a fizikai munkával való azonosítása, összekeverése, a kérdések ilyen módon való leegyszerűsítése, ami semmiképp sem felel meg az oktatásügy továbbfejlesztése irányelveiben foglalt követelményeknek.

Ezért kell világosan elhatárolni a gyakorlat szerepének megfogalmazásakor magunkat a gyakorlatot ilyen szűk módon értelmezőktől, kimutatva, hogy a gyakorlat milyen sokrétű, sokoldalú fogalom. Ennek egy része a termelési, fizikai munka gyakorlata is, egy része, bár talán leglényegesebb része, amelynek a szerepe oktatásunkban felmérhetetlen. (Erről a következő részben majd még részletesebben beszélünk.) De bármilyen fontos is a termelési,

⁷ Vö. A felsőoktatás tananyagának és oktatási módszereinek korszerűsítése. Felsőoktatási Szemle, 1960. 12. sz. 724. o.

fizikai munka a gyakorlat fogalmában, mégis csak egy részét jelenti annak és nem azonosítható az elmélet és gyakorlat viszonyával a szellemi és fizikai munka viszonya.

4. Az elmélet és gyakorlat egysége igen fontos abban a vonatkozásban is, hogy mire irányul az oktatási folyamat? A gyakorlat az elmélet célja, a megismerés célja — mondja a marxizmus ismeretelmélete és ez az oktatási reform szempontjából is mérvadó, fontos: — elő kell készíteni az oktatási folyamatban is arra, hogy a diák alkalmazni tudja a tanult ismeretanyagot és ennek főszekőze a begyakorlás már az oktatási folyamat keretei között. A begyakorlás a gyakorlati foglalkozások arányának növelését követeli meg. Az oktatási reform előírja a gyakorlati foglalkozások arányának növelését, tehát nő a gyakorlat súlya ebben a vonatkozásban is. Az általános iskolákban a politechnikai órák bevezetése, a középiskolákban a szakirányú képzés bevezetése (5 + 1), valamint a szakmunkás-képzés (szakközépiskolák), az egyetemeken a felvétel előtti 1 — 2 éves termelő-fizikai munka igénylése, valamint az egyetemi évek alatt jelentősen megnövelt termelési-szakmai gyakorlatok ideje stb. Mindezek azt a célt szolgálják, hogy az oktatásból kikerült diák az oktatási folyamat során kellőképpen begyakorolja a szükséges elméleti ismeretek alkalmazásához felhasználandó módszereket. Elméleti tudásuk alapján sokkal könnyebben, sokkal áttekintőbben alaposabban, mélyebben képesek elsajátítani sokszor még a manuális módszereket, manuális munkafolyamatokat is.

Ezek a főbb problémák az elmélet és gyakorlat egységének megvalósításával összefüggésben, amelyek az oktatásügy továbbfejlesztése során a tananyag meghatározásában, az oktatás céljának, módszereinek kialakításában jelentkeznek.

II.

A szellemi és fizikai munka viszonyának alakulása

Az oktatásügy továbbfejlesztésének másik az előzőekben tárgyaltakkal összefüggő alapvető kérdése a *szellemi és fizikai munka viszonyának alakulása*, a további lépések a szellemi és fizikai munka ellentéte teljes felszámolásához. Oktatásunk továbbfejlesztése jelentős hozzájárulást jelent ezen ellentét teljesebb felszámolásához.

A szellemi és fizikai munka viszonya az antagonisztikus osztálytársadalmak kialakulásával jelentkező probléma: az osztály nélküli társadalomban egységes, szellemi és fizikai munkát egyaránt tartalmazó munkafolyamat kettéhasadt. Különvált és ellentétes tendenciákként érvényesült egyfelől szellemi munka, amely egyre inkább uralkodó helyzetbe került és másfelől a vele szemben álló és alárendelt helyzetbe került fizikai munka. A szellemi és fizikai munka a társadalmi munka struktúráján belül elhatárolt, különvált részekké alakultak, a közöttük levő viszony, ellentmondás a magántulajdon kibontakozásával antagonisztikus jelleget öltött. A szellemi és fizikai munka viszonyának tartalma: ez az ellentmondás osztályellentmondás, a magántulajdon létrejöttét fejezi ki, a társadalom osztályokra szakadásának, s ezzel kibontakozó osztályellentmondásainak egyik lényeges formája.

A szellemi és fizikai munka antagonizmusának kialakulása összefügg a társadalmi munkamegosztással. A munkamegosztás differenciálódásának egyik formája volt a munka szellemi és fizikai munkára való hasadása. Ez kifejezte

a termelőerők fejlődését, egyben a termelőerők fejlődésének kezdetleges állapotát. A megelőző, ősközösségi társadalomhoz képest a termelőerők fejlődése előrehaladt, s ez megkövetelte a korábban egységes munka-folyamat különböző részeinek, önállósulását. Ugyanakkor a termelőerők fejlődése túlságosan alacsony szintet képviselt ahhoz, hogy a szellemi és fizikai munka közötti egység magasabb szinten megvalósuljon. A termelőerők kezdetleges állapotából adódik, hogy a társadalom tagjainak fenntartásához szükséges munkatermék előállítására igen sok időt vett igénybe, nem juthatott mindenkinek a számára szabadidő a szellemi munka végzéséhez is. A társadalom tagjai túlnyomó részének a kizsákmányolt, elnyomott helyzete adja meg az alapot ahhoz, hogy a társadalom elenyésző kisebbsége, amely a magántulajdon birtokosa, függetlenítheti magát az anyagi javak megtermeléséhez szükséges fizikai munkától és kellő szabadidőt biztosíthat a maga számára a szellemi tevékenységhez.

A szellemi és fizikai munka különösen éles ellentétet jelentenek a kapitalista társadalomban. A szellemi munka, az irányítás funkcióját végzők — a kizsákmányoló osztályok tevékenysége — összefügg a tőkés kizsákmányolással. Ebből adódik a fizikai munka végzőinek súlyos elnyomottsága. A fizikai munka lebecsült, lenézett dolog a tőkés társadalomban. A fizikai munkát végzőkkel szemben a szellemi munkát végzők, az irányítók a tőkés magántulajdon alapján privilégizált helyzetben vannak. Erre a korra jellemző az, amit Marx a filozófia nyomorában megállapít „A gondolkodás művészete is külön foglalkozás lehet”.⁸ A tőkés társadalom alapvető ellentmondásainak egyike a szellemi és fizikai munka közötti antagonizmus, amely kiegészíti az alapvető osztályantagonizmust.

Nagy lépést jelent a szellemi és fizikai munka viszonya alakulásában a köztük levő ellentét megsemmisítésében a *szocialista forradalom*. A kizsákmányolás felszámolása, a proletárdiktatúra megteremtése, az osztály nélküli társadalomért folyó harc az osztályantagonizmusok felszámolását is jelenti, mindazon ellentétek felszámolását, amelynek a tartalma osztályantagonizmus. A szocialista forradalom, a szocializmus építése megteremti a feltételeket a szellemi és fizikai munka közötti ellentét felszámolásához, ezen ellentmondás teljes megszüntetéséhez. Különösen jelentős e vonatkozásban a szocialista forradalom keretei között kibontakozó *kulturális forradalom*. A szocializmus építése folyamatában megszűnik az antagonisztikus tartalom a szellemi és fizikai munka ellentmondásában. A szellemi munka rohamos fejlődése a termelőerők magas fejlettségi fokán következik be. A szocialista társadalomban a kultúra, a művészet, a tudomány addig ismeretlen méretű fejlődése következik be.

A nagy kulturális, szellemi fellendülés, a mely a társadalmi antagonizmus megszűnéséből fakad a szellemi és fizikai munka közötti ellentétet lényegében megszünteti a szocialista fejlődésben. Ami megmarad, az bizonyos különbség még a szellemi és fizikai munka között.⁹

A szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség csak a kommunizmus kialakulásával adja át helyét a köztük levő lényegtelen különbségeknek.¹⁰ A következőkben röviden megvizsgáljuk a szocialista fejlődésben,

⁸ Marx: A filozófia nyomora. 130—131. o.

⁹ Sztálin: A szocializmus közgazdasági problémái a Szovjetunióban. Bp. 1953. 29—30. o.

¹⁰ I. m. 30—31. o.

a szellemi és fizikai munka viszonyában jelentkező problémákat. A szocialista fejlődésben egyre inkább megszűnik az ellentét a szellemi és fizikai munka között, miután a szocialista forradalommal, annak kibontakozásával lényegében megszűnt az antagonizmus a szellemi és fizikai munka között. Ez az alapvető oldala a fejlődésnek. Figyelembe kell venni azonban a szellemi és fizikai munka közötti ellentét megszűnésének vizsgálatánál azt a tényt, hogy a szocialista fejlődés a kapitalizmusból bontakozik ki és sok vonatkozásban magán viseli a kapitalizmus számos vonását, „a kapitalizmus tojánhéját”. Marx a Gothai program kritikájában figyelmeztet a kommunizmus fejlődésének két fázisával összefüggésben erre a jelenségre.¹¹ Ennek hatása érződik a szellemi és fizikai munka viszonyán, a viszony értékelésében is. Bár tény, hogy megszűnt a magántulajdon, megszűnt a kizsákmányolás a szocializmus felépülésével, igaz az, hogy eltűnik az ellentmondás antagonizmus tartalma a kizsákmányolás felszámolásával, figyelemre méltó, hogy ennek az ellentmondásnak az osztálytársadalmakban meglevő alapja maradványaiban még hat, érvényesül. A szellemi és fizikai munka ellentétének maradványai magukon viselik azt a sajátosságot, amely még a kapitalista társadalomból maradt fenn, pl. a fizikai munka lebecsülésében. Tehát a szellemi és fizikai munka viszonyán megérződnek az osztálytársadalmi alapok, maradványok, adott összefüggésekben a szellemi és fizikai munka ellentéte. Ez nem a régi formája az ellentmondásnak, aminek alapja a fizikai munka kizsákmányolása, elnyomása volt.

Az ellentmondás elsősorban a fizikai munka lebecsülése formájában jelentkezik. A fizikai munkához való ezen viszony szemléletileg még sokáig át- meg átszövi a kapitalizmus felfogásának maradványaival a szellemi és fizikai munka viszonyáról alkotott nézeteket, s ezzel még a szocialista fejlődés során is sokáig számolnunk kell.

A szellemi és fizikai munka közötti antagonizmus maradványai érvényesülnek másodsorban azon a téren is, hogy még előfordul a szellemi munka lebecsülése, az értelmiség munkával való szemben állás a munkások között.

*

1. A szellemi és fizikai munka ellentmondása felszámolásának fő útját a szocialista fejlődés azzal alapozta meg, hogy a szocialista forradalom *megszüntette a volt uralkodó osztályok műveltségi monopóliumát*, megnyitotta az utat a széles néprétegek kulturális felemelkedése előtt. Megteremtette az objektív és szubjektív feltételeket a tömegek kulturálódása számára. A szocialista fejlődés a Szovjetunióban és a népi demokratikus országokban is bebizonyította, hogy a dolgozó néptömegek méltóak a kultúra zászlajának felemelésére, képesek és alkalmasak arra, hogy a szocialista kultúra fejlesztését kézbe vegyék. A szocialista forradalom egyik legnagyobb tanulsága, hogy a dolgozó tömegek, munkások és parasztok nincsenek ráutalva a kizsákmányoló osztályokra, képesek maguk is ellátni a szellemi munka legfejlettebb, legkvalifikáltabb formáit is. A munkáshatalom a tudomány és művészet, a kultúra fejlődésének nagy eredményeit hozta létre. Ez összefügg azzal is, hogy a szocialista állam nagy erőfeszítéseket tett az új szocialista értelmiség létrehozása érdekében.

A szocialista forradalom lehetővé tette a tömegek számára a kultúra értékeinek elsajátítását, az igények egyre nőnek a művelődés iránt, óriási

¹¹ Marx—Engels Vál. Műv. II. köt. 16. o.

a tudásvágy a tömegekben. Ez összefügg a szocialista gazdaság fejlődésének azzal a sajátosságával, hogy egyre növekszik a *szabadidő*, amely lehetővé teszi a tömegek számára kulturális igényeik kielégítését. Ismeretes, hogy a Szovjetunióban az SZKP XXI. kongresszusa határozatainak megfelelően hogyan csökkentették és csökkentik a munkaidőt. A szocialista fejlődés Magyarországon a munkaidő csökkentése reális perspektíváját veti fel. A termelőerők fejlődése, a népgazdaság fejlődése így alapozta meg a kulturálódáshoz való jog reális biztosítékát, a tudásvágy kielégítésének reális lehetőségeit. A tömegek kulturálódási vágyának kielégítését szolgálja az iskolahálózat bővítése, a 8 osztályos általános iskola létrehozása, a középfokú oktatás és felsőoktatás kibővítése, színvonalának az emelése, valamint az iskolán kívüli népművelési hálózat fejlesztése.

Az oktatásügy továbbfejlesztése e lehetőségeket bővíti tovább azzal, hogy a tankötelezettség 15 éves korhatárát felemeli 16 évre: ennek eredményeképp minden magyar fiatal 16 éves koráig az oktatás valamilyen formájában kötelezően vesz részt. A tankötelezettség felemelése óriási vívmánya a szocialista fejlődésnek Magyarországon. Az oktatási reform nyomán még sokkal szélesebb lehetőségek nyílnak a munkás és paraszt fiatalok tanulásához, ismeretes, hogy az egyetemeken és főiskolákon tanuló diákoknak több mint 52%-a munkás és paraszt fiatalok közül kerül ki. A munkások közötti érdeklődést, tudásszomjat mutatja, hogy egy évben (1959-ben) több mint 600 000 munkás vett részt az üzemben szervezett munkásakadémiák előadásain. Hasonlóképp igen sok látogatója van a különféle szaktanfolyamoknak. A tömegek tudásvágyát fejezi ki a szocialista munkabrigád mozgalom keretei között kialakított követelmény is: a tanulás, a művelődés a szocialista brigád cím elnyerésének egyik feltétele.

Mindez összefügg a szocializmus azon alapvető elvével, hogy a szocializmus lehetővé teszi *az egyéniség sokoldalú fejlődését*, magával hozta ennek reális feltételeit.

A szocialista fejlődés egyik legnagyobb eredménye az egyéniség sokoldalú kibontakozása. A kultúra kincseinek birtokába jutva tömegek kapcsolódtak be a szocializmus körülményei között alkotóan a szellemi fejlődésbe. Az egyén mindenoldalú fejlődése a társadalmi tulajdon létrejöttére épül. Nem a mindenki mást letipró egyén individualizmusa adja meg a fejlődés alapját, hanem a termelési viszonyokkal összhangban kivirágzó kollektívizmus a forrása az egyéniség kibontakozásának. Ez nem mond ellent a közösség, a társadalom érdekeinek, ellenkezőleg a társadalom fejlődésének alapvető eleme, összetevője az egyéni tehetség kibontakoztatása. Ehhez a szocialista fejlődés megteremti az anyagi feltételeket és szervezeti kereteket is. Az oktatásügy továbbfejlesztése hozzájárul az egyéniség sokoldalú kibontakozása feltételeinek a megteremtéséhez, ezzel is csapást mérve azokra a burzsoá rágalmakra, amelyek szerint a szocialista fejlődés uniformizálja az embereket. „A kommunizmus . . . biztosítja az ember sokoldalú szellemi fejlődését, tehetségének virágzását . . .” (A kommunista és munkáspártok képviselőinek 1960 novemberében megtartott Moszkvai Értekezletén egyhangúlag elfogadott Nyilatkozat, V.)

Az egyén sokoldalú fejlődésére viszont szükség van, a szocialista fejlődés további előrehaladása szempontjából, hiszen a tudományok, a technika fejlődése állandóan *növekvő igényeket* jelent az iparban, a mezőgazdaságban dolgozókkal szemben. A követelmények fejlődnek a hatalmas tudományos, technikai

fejlődés nyomán a szaktudás iránt is. Ennek megfelelően kell fejleszteni a munkások, parasztok felkészültségét.

Az irányelvek figyelembe veszik azt a követelményt, hogy népgazdaságunknak művelt munkásokra, parasztokra, dolgozókra van szüksége. Az oktatásügy továbbfejlesztése elvezet oda, hogy a magyar munkásosztály jelentős része érettségi bizonyítvánnyal is fog rendelkezni, szaktudását, a középiskola elvégzésével együtt szerzi meg. Egyre gyakoribb, általánosabb lesz a művelt, érettségizett szakmunkás, amíg — nem is távoli jövőben — elérkezünk a kötelező középiskolai képesítéshez. Ez már nemcsak vágyalom, hanem a szocialista fejlődés elérhető perspektívájában jelentkező terv.

Az oktatási reform ezen lehetőségek kibontakoztatásával hozzájárul ahhoz, hogy a fizikai munka egyre közeledjék a szellemi munka színvonalához. Elősegíti a fizikai munkának a szellemi munka színvonalára emelése folyamatát. Ez a fő oldala a szellemi és fizikai munka közötti ellentmondás felszámolására tett intézkedéseknek. El kell érni, hogy a fizikai munka egyre magasabb szintre kerüljön, a fizikai munkát végzők tevékenysége is egyre inkább a szellemi munka színvonalára kerüljön. Közeledik ezzel a munkás színvonala a technikus, a mérnök színvonalához. Ez összefügg az iparban alkalmazott új folyamatok, bonyolult technikai eljárások szükségleteivel. A nyers erőt, az egyszerű manuális fizikai munkát egyre inkább felváltják az automatizálás, kemizálás stb. során a bonyolult gépsorok irányítása, a szellemi munkát fokozottabban igénylő munkafolyamatok. Így érthető, hogy a tézisek törekvése: a szakközépiskolai rendszer kialakításával, valamint az 5 + 1-es középiskolai rendszer kialakításával elérjük azt, hogy a szakmunkások zöme érettségivel rendelkezzen és ezzel együtt szerezze meg a szakmunkásképesítést, ill. szakirányú képzésben vegyen részt. Ezt szolgálja továbbá a technikus képzés továbbfejlesztése is: 2—3 éves, érettségire és szakmunkásoklevélre épülő felsőfokú technikumok keretei közt kell kiképezni az új, megnőtt követelmények kielégítésére alkalmas ipari és mezőgazdasági középkadereket.

A fizikai munkának a szellemi munka színvonalára való emelésében a szovjetunióbeli fejlődés már a két világháború között is igen jelentős eredményeket hozott, különösen fontos a Sztahanov-mozgalom tapasztalatainak elemzése. A magyarországi újtómozgalom is hasonló tapasztalatokat produkált számunkra. Most újabban a szocialista, kommunista brigádok egyre jobban terjedő mozgalma jelent hasonló tanulságokat.

Nagyon lényeges, hogy az irányelvek felhívják a figyelmet a termelőmunka melletti tanulás lehetőségének szélesebbre tárására is. Ezzel összefüggésben igen nagy jelentőségű a levelező oktatás kiszélesítése, valamint a lehetőségekhez képest a levelező oktatás átalakítása esti oktatássá. Ez elősegíti, hogy a *termelőmunka mellett* egyre szélesebb körök kapcsolódjanak be a felnőttoktatás rendszerébe, az oktatási folyamatba, egyre többen szerezzenek magasabb szakmai képesítést.

A kommunizmus felé vezető úton a kétféle szocialista tulajdon közötti különbség, ellentmondás felszámolásával együtt fognak eltűnni a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbségek, a fizikai munkának a szellemi munka színvonalára való felemelésével.

2. A szellemi és fizikai munka ellentmondása felszámolásának emellett lényeges fontos útja, eszköze a *szellemi és fizikai munka összekapcsolása*. A szocialista fejlődés keretei között is probléma adódik még az értelmiségi körökben a fizikai munka lebecsülésével. Gyakorta fordul elő, hogy az intelligencia

egyres rétegei elszakadnak az élettől. Ez olyan veszély, amely ellen harcot folytatni eredményesen csak a szellemi és fizikai munka összekapcsolásával lehet. Marx A tőke első kötetében felhívta a figyelmet arra, hogy az oktatást össze kell kapcsolni a fizikai munkával és a fizikai munkát az oktatással.¹² A szellemi és fizikai munka összekapcsolásának, a fizikai munka bevitelének az oktatási folyamatba egyik fő útja a politechnikai oktatás kibontakoztatása. Meg kell alapozni az egyén minden oldalú fejlettségét, ahogyan Marx mondotta, „totálisan fejlett egyén” nevelésére kell törekedni.

A tézisek arra irányítják a figyelmet, hogy össze kell kapcsolni a szellemi és fizikai munkát, össze kell kapcsolni az oktatást az étellel, a termeléssel. Ebben igen jelentős szerepe van a fizikai termelőmunkának. Ezt mutatja a politechnikai képzés általánossá tétele az általános iskolákban, a szakirányú- és szakmunkásképzés bevezetése a középiskolákban, a fizikai munkát is tartalmazó szakmai gyakorlatok időtartamának és arányának jelentős felemelése a felsőoktatási intézményekben.

A szellemi és fizikai munka elszakadása számos veszélyt rejt magában. A gyakorlattól, az élettől, a fizikai termelőmunkától való elszakadás nemcsak a szakképzettség egyoldalúságát, az emberi fejlődés egyoldalúságát jelenti. Ennek politikai jelentősége is van: a fizikai munka lebecsülése egyszersmind a tömegek lebecsülését is maga után vonhatja, a munkásosztály szerepének — történelemformáló, az anyagi javakat létrehozó szerepének — lebecsülését is. A fizikai munka lebecsülésének egyik következménye lehet a munkásosztály vezetőszerepének kétségbevonása is, összetalálkozhat ez a szemlélet a technokratikus felfogásokkal, az értelmiség szerepének eltúlzásával, amely a szakemberek, az úgynevezett elitek kezébe kívánja letenni a történelem irányítását. E szemlélet etikailag megerősíti az emberekben még meglévő individualizmust is. Tehát politikai, pedagógiai, pszichológiai jelentősége, hatása is van a szellemi és fizikai munka elszakadásának. Ez az elszakadás egyben az ember elsatnyulásához, szellemi és fizikai elkorcsosodásához is vezet. A fizikai munkát végzők — elzárva a szellemi tevékenységtől — egyoldalúságra, „szellemi sivárságra” vannak kárhozthatva. Ugyanakkor a szellemi munkát végzők is egyoldalúságra vannak kárhozthatva, hogyha nem ismerik a fizikai munka örömét, hatását. A szellemi és fizikai munka elszakadása alapozta meg kialakulásában és mai létezésében az idealista filozófiát, a miszticizmust, a vallás létezését is.

A szellemi és fizikai munka elszakadásának mai formái, veszélyei első sorban a fizikai munka lebecsülésében jelentkeznek. A revizionisták ennek alapján hangoztatták az „értelmiség vezető szerepéről” szóló nézeteiket.

A szellemi és fizikai munka összekapcsolása az oktatásügy továbbfejlesztésének a keretei között jelentős lépés előre a szellemi és fizikai munka közötti ellentmondás felszámolása útján.

a) A szellemi és fizikai munka összekapcsolása, az oktatás és tanulás egységének megteremtése politikai tekintetben a proletárdiktatúra alapjának szilárdítását jelenti, mert hiszen magával hozza a munkásosztály vezetőszerepének, a párt szerepének mélyebb, alaposabb megértését. Ezzel egyidejűleg a szellemi és fizikai munka összekapcsolása az egyéniség sokoldalú fejlődésének kibontakozását is lehetővé teszi, megalapozza.

b) Az oktatás és a termelés összekapcsolása a reform keretei között szemléletileg is lényeges változásokat hoz, mert ennek eredményeképp a szellemi

¹² Marx: A tőke I. köt. 522—524. o.

munka emberei jobban megismerik a munkások és parasztek életét, érzelmileg is azonosulnak a munkásosztállyal, parasztsággal, közelebb kerülnek a munkások és parasztek problémáinak megértéséhez. A munkásosztály nevelőhatása az intelligenciára kiaknázhatatlan forrást jelent. Ez egyben a kollektívizmus fejlődését, az individualizmus elleni harcot is elősegíti az értelmiség közt.

c) Az oktatás és termelés összekapcsolása pszichológiailag is jelentős eredményt hoz létre, hiszen megismerteti a diákokat a fizikai munka örömeivel és nem csekély jelentőségű a siker érzetének megismerése sem.

d) A szellemi és fizikai munka összekapcsolása egészségileg is igen hasznos. Már az eddigi tapasztalatok is igen pozitívek, mert az 5 + 1-es rendszerben tanuló diákok pl. felfrissülnek a termelés, a fizikai munka nyomán, sokkal kiegyenlítettebbé, kiegyensúlyozottabbá válik életük.

e) Igen nagy jelentőségű abból a szempontból is az oktatás és termelés összekapcsolása, hogy jobban tudják hasznosítani a tanult elméleti anyagot a gyakorlatban. A szakmunkásképzés megszerzése, illetve szakirányú képzés, a termelési ismeretek megszerzése az iskolában tanult tananyag mellett lehetővé teszi, hogy a diák akár az egyetemen, akár a középiskolában nemcsak elméletileg képzett, az intelligencia sorához tartozó szakember lesz, hanem egyben szakmunkás képzéssel is fog rendelkezni.

f) A termelés és oktatás összekapcsolása másodlagos eredményeket is hoz: bár fő dolog az, hogy az intelligencia, a leendő intelligencia, a diákok a munkásosztály nevelőhatása alá kerülnek; igen fontos, hogy a munkások közé kerülő diákok, oktatók népművelési feladatokat is láthatnak el, terjesztik a kultúrát a munkások és parasztek között.

g) Mindezek eredményeképp a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség felszámolása területén jelentős lépés előre az oktatás és termelés összekapcsolása.

Kétoldalú a folyamat tehát, egyfelől magasabb szintre kell emelni, közelíteni kell a szellemi munkához a fizikai munkát, másfelől az így magasabb szintre emelt fizikai munkát össze kell kapcsolni a szellemi munkával. Ennek perspektívájában reális a lényeges különbség teljes eltűnése a szellemi és fizikai munka között, összefüggésben azzal, hogy a munka mindenkinek életségletévé változik. Megvalósul a marxizmus megalkotóinak nagyszerű gondolata a szellemi és fizikai munka egységéről.¹³

Az irányelveknek megfelelően a szellemi és fizikai munka ellentmondása felszámolásában a két tendenciát együttesen kell alkalmazni az oktatás minden szintjén, az általános iskolától az egyetemig. A két tendencia között dialektikus kapcsolat van. Egyik tendenciát sem lehet a másik elhanyagolásával alkalmazni anélkül, hogy hibák ne adódjanak. Ha nem törekszünk a szellemi és fizikai munka összekapcsolására, ebből a fizikai munka lebecsülésének veszélyei adódhatnak. Ha nem emeljük ugyanakkor fel mind magasabbra és magasabbra a fizikai munkát a szellemi munka szintjére, ebből az a veszély adódna, hogy a szellemi és fizikai munka összekapcsolásával, a szellemi munka színvonala süllyedne a fizikai munka szintjére. Éppen ezért a szellemi és fizikai munka közti ellentmondás felszámolásának két útját együttesen kell alkalmazni, meggyorsítva ezzel a folyamatot. Ez a folyamat az új szocialista értelmiség fejlesztésének is jelentős eszköze. Az új szocialista értelmiség a munkások és

¹³ Vö. Marx: Gothai program kritikája. Marx—Engels Válog. Műv. II. köt. 29. o., Lenin művei. 2. köt. 493—494. o.

parasztok soraiból felnőtt szakemberekkel fejlődik ki, azonban a szocialista értelmiség nemcsak származás-szerinti összetételt jelent, hanem elsősorban felfogást, szemléletet. Ezért is nagyon lényeges az oktatásügy továbbfejlesztésének az a törekvése, hogy a fizikai termelőmunkát össze kell kapcsolni az oktatással.

*

Az oktatás továbbfejlesztésének irányelvei egyben fegyvert adnak kezünkbe a fizikai és szellemi munka közötti kapcsolatok megteremtésének eltúlzásaival szemben is.

a) Nagyon fontos, hogy az oktatási folyamatban megfelelő arányokat alakítsunk ki a szellemi és fizikai munka között. A fizikai munka alkalmazása nem öncél és nagyon józanul, reálisan kell mérlegelni az arányokat ahhoz, hogy ne menjen a fizikai munka bevezetése az oktatás színvonalának rovására. Éppen ezért együtt kell vizsgálni az oktatási folyamatban a gyakorlat követelményeinek alkalmazását, a gyakorlat felé fordulást és ezen belül a fizikai termelőmunka jelentőségének növekedését, valamint a tananyag korszerűsítését, a tananyagok átvizsgálását a követelmények növekedése szempontjából. (Ebben egyszerre mind a maximalizmus felszámolására is kell törekedni.)

Fellép az irányelvek maga is a fizikai munka abszolutizálása ellen. Így pl. az egyetemi felvétel előtti társadalmilag hasznos munka, egy-két éves fizikai munka lehetővé teszi, hogy nem feltétlenül az egyetemi tanulmányok ideje alatt kelljen fizikai munkát végezni a fiataloknak: a felvétel előtti munka biztosítja, hogy a jövőben az egyetemre kerülők túlnyomórészt már szakmunkásként kerülnek az egyetem padjaiba (vagy a szakközépiskolákból, vagy az 5+1-es rendszer utáni egy-két éves fizikai termelőmunkával szerzett szakmunkás oklevél birtokában). A felvétel előtti társadalmilag hasznos munka sem jelent feltétlenül fizikai termelőmunkát. Elképzelhető, hogy pl. orvosegyetemi felvételhez társadalmilag hasznos munkának minősül, ha valaki ápolónői munkát végzett előtte.

b) Egyszerre mind a tanulmányi idő alatti szakmai munka, szakmai gyakorlat sem jelent kizárólag fizikai munkát. Pl. egy műszaki egyetemi hallgató a szakmai gyakorlat során végig járja azokat a posztokat, amelyeket mint munkás, technikus, majd mint mérnök tölt be az üzemben.

Ez nem csökkenti a fizikai munka jelentőségét, de nagyon fontos, hogy ne kezeljük mereven ezt az elvet. Az oktatásügy továbbfejlesztésének irányelvei a proletárdiktatúra szolgálatára hivatottak. Ezeknek az elveknek túlhajtsa azonban ellenünk hatna. Az a célunk, hogy az oktatásügy továbbfejlesztésének irányelveit alkalmazva a szocialista fejlődést gyorsítsuk meg, ezeket a szocialista fejlődés szolgálatába állítsuk és nem szabad eltérni, hogy ezeket az elveket eltorzítva, túlhajtván, velünk szemben használják fel azokat.

НЕКОТОРЫЕ ФИЛОСОФИЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НЕТЕЙ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ

Дёрдь Фукас

В статье сначала рассматривается роль дальнейшего развития системы образования в Венгрии и место в культурной революции. Автор подводит итоги дискуссии по тезисам о дальнейшем развитии школьной системы. Это развитие связано с народами требованиями учебно-воспитательной работы. Повышение уровня общего и специального образования трудящихся масс, потребности коммунистического воспитания специалистов и углубление морального и идейно-политического воспитания трудящихся, — все это — требования, связанные с ускорением развития социалистического строительства.

В первой части статьи автор анализирует один из основных принципов развития школьной системы, вопрос единства теории и практики. Одним из основных принципов развития учебной работы является приближение теории и преподавания к жизни и практике. Преподавание должно получить практический характер, чтобы освоенные знания лучше могли применяться на практике. В статье потом говорится о диалектико-материалистическом понимании единства теории и практики: соотношение теории и практики нельзя истолковывать ни релятивистски, ни абсолютизировано или же узко догматически.

Практика является определяющим моментом учебного процесса, как и в теории познания марксизма-ленинизма подчеркивается определяющая роль практики в процессе познания.

1. Практика играет решающую роль в выборе учебного материала. Освоение знания — не самоцель, а его целью является использование и применение знаний на практике. Успешность учебной работы понижается по мере отхода от практики.

2. Сама практика изменчива, диалектична, и соответственно этому и установление современного учебного материала требует постоянного сопоставления с практикой. Учебный материал не является раз на всегда данным, абсолютно завершенным, однако, при всем отрицании его относительной стабильности, он не исключительно относительный и релятивно растровимый. Категория современности имеет тоже диалектический характер.

3. Нельзя упрощать роль практики, а нужно иметь в виду, что практика имеет разные уровни, и она — сложное, комплексное понятие. Надо считать упрощением, примитивным представлением, по которому практика в обучении обозначает только физическую, производительную работу. Напротив, в процессе обучения практика проявляется разнообразно. Ее формы проявления, между прочими, следующие:

а) практические занятия в процессе обучения (семинарские занятия, эксперименты в лабораториях и пр.).

б) практические разделы в лекциях, примеры, иллюстрации,

в) прикладные специальные предметы представляют собой практику по отношению к основным предметам,

г) работа по специальности как применение в жизни освоенных знаний, и практические занятия, как специальная подготовка в рамках обучения. Упрощением понимания практики злоупотребляют враги развития школьной системы и клеветники в международной печати с тем, якобы развитие школьной системы обозначало разрешение вопроса недостаточной рабочей силы, и якобы оно имело целью вовлечь детей в выполнение физической работы.

4. Целью обучения является применение его к практике.

Во второй части автор исследует вопрос соотношения умственного и физического труда, как второго принципа развития школьной системы. Сначала он резюмирует данные о возникновении противоречия между умственным и физическим трудом, указывает на историю развития, своеобразия и антагонистическое содержание данного вопроса в классовом обществе. В следующем он анализирует роль социалистической революции, обуславливающей возможность ликвидации этого противоречия. Однако в условиях социалистического развития еще действуют пережитки капитализма: недооценка физического труда, и, местами, настроения против интеллигенции. Социалистическая революция открывает два пути ликвидации противоречия между умственным и физическим трудом.

а) Путем культурной революции поднимается общий культурный уровень трудящихся масс, и тем самым физический труд приближается к умственному и ликвидируется культурная монополия бывшего господствующего класса. Культурные запросы масс значительно возросли, при чем в условиях развития социализма содействует и рост до-

сужного времени трудящихся. Разностороннее развитие личности становится возможным. При развитии школьной системы учитываются все эти потребности и широко открываются возможности для освоения культуры массами (например, расширение обязательного всеобщего обучения до возраста 16 лет, система специальных средних школ и т. п.).

б) Важным с точки зрения ликвидации противоречия является сочетание умственного и физического труда. Только таким образом становится возможным устранить отрыв интеллигенции от жизни, которым воспользовались ревизионисты в виде требования руководящей роли интеллигенции. Сочетанием умственного и физического труда укрепляется диктатура пролетариата и руководящая роль рабочего класса, в результате чего развивается пролетарский образ мышления, эмоциональная связь с массами и коллективизм, усиливается борьба с индивидуализмом, а проявляется благоприятное психологическое воздействие; сочетание умственного и физического труда является полезным и для здоровья, способствует подъему культурной работы среди трудящихся а также использованию и применению в жизни приобретенных знаний: вообще, оно обозначает шаг вперед по пути ликвидации противоречия между умственным и физическим трудом.

В заключение автор высказывает против упрощения вопроса сочетания умственного и физического труда: в учебной работе надо соблюдать соответствующие соотношения между умственным и физическим трудом. Надо решительно выступать против абсолютизации физического труда, чтобы выдвинутые нами принципы использовать не против нас, а в нашу пользу. Именно поэтому надо остерегаться преувеличения роли физического труда.

SOME PHILOSOPHICAL PROBLEMS OF THE DEVELOPMENT OF THE HUNGARIAN EDUCATIONAL SYSTEM.

György Fukász

In the introduction the article examines the place and role of Hungarian educational reform in the national cultural revolution. It deals with the experiences of the discussion on the main principles of the further development of the educational reform. The development of the educational system is related to and according with the increased demands on educational work. The raising of the standard of general and professional education of the working masses; the training of experts who hold the communist world outlook; the increasing of moral, political and ideological education: all these arise from the acceleration of socialist development.

The first part of the article examines one of the basic principles of the development of the educational system: *the relation between theory and practice*. One of the basic principles is that education must come close to life and practice. Education has to be made more practical in order to enable the students to utilize their knowledge on a greater scale and to greater advantage.

Then the article examines the dialectical, materialist interpretation of the unity of theory and practice: one should not interpret the relation of theory and practice in a relativist manner, nor in an absolute, dogmatic way.

Practice is the determining factor in the educational process, just as Marxist—Leninist theory also shows that practice plays a decisive role in the process of cognition.

1. Practice (as a source-) plays a decisive role in the selection of the subject matter in instruction. The aim must not be to acquire knowledge for its own sake, but to use it and apply it in practice. The success of education is inevitably threatened when it moves away from practice.

2. Practice itself is changing, it is of a dialectical character and accordingly the selection of up to date subject matter for instruction needs to be continuously brought in line with practice. The material taught in the educational institutes is not something which is given for all time, an absolute entity, on the other hand it is not relative. Thus we can say that the up to dateness of the subject matter is also dialectical in character.

3. The role of practice cannot be simplified: one has to take into consideration that it has different levels. Practice is a complex conception. It would be a simplified and primitive view to claim that the term practice in education means productive work only. In fact practice manifests itself in a very varied manner in the process of educational work.

a) Practical classes (seminaries, laboratory experiments, etc).

b) Practical illustrations to the lectures, examples, demonstrations.

c) Applied subjects — as opposed to fundamental subjects — can also be regarded as practical.

d) Practice as the use of acquired knowledge in life and practical training in education which gives a basis to it. Those who oppose and attack the development of the educational system make use of the simplification of practice. In articles published in the bourgeois press they allege that the development of the educational system has the aim of making good a lack of manpower by the intensive use of children in physical work.

4. *The aim and use of education in practice*

The second part of the article examines the development in the relation between *physical and intellectual* labour, as the other basic principle of the further development of the educational system. It summarizes the origin of the contradiction between physical and intellectual work, the history of its development, its characteristics and its antagonistic content in class societies. Then it examines the role of Socialist revolution, which creates the possibilities for the abolition of the contradiction between physical and intellectual work. However, the remnants of capitalism still effect socialist development. This includes the underestimation of physical work and the existence of antiintellectualism. Socialist revolution opens up two ways in the process of abolishing the contradiction between intellectual and physical work.

a) The cultural revolution raises the standards of the working masses and as a result of this it brings physical work closer to the level of intellectual work, putting an end to the cultural monopoly of the former ruling classes. The cultural demands of the masses have considerably increased and a contributory factor to this is the increase of leisure time in the circumstances of socialist development. The development of the educational system takes these demands into account, opening wide the gates of cultural opportunity before the masses. Some examples are: the 16 year age limit for compulsory education, the systematic establishment of special secondary schools for different professions etc.

b) In the abolition of the contradiction a very important role is played by the *linking up of physical and intellectual work*. This is the only way to end the isolated position of the intelligentsia, which the revisionists use in the form of a demand for the leading role to be played by the intellectuals. The linking of physical and intellectual work strengthens the dictatorship of the proletariat, the leading role of the working class. It also brings about ideological development: the proletarian world outlook, — emotional contact with the masses. The development of the collective helps the struggle against individuals and brings more favourable psychological effects. The connection of the two is very useful for health: it promotes the upswing of cultural work among the workers and the proper application and utilization of acquired knowledge in life: altogether it is a step forward in the abolition of the contradiction between physical and intellectual work.

The concluding part of the article takes issue with any simplification concerning the linking of physical and intellectual work. One has to take a stand against any attempt to put physical work in an absolute place, from which it would follow that our principles would be turned against us and not used in our own interests. Therefore, no exaggeration can be allowed in emphasizing the role of physical work.